

09/08/19

पाठ - 8
भगवद्गीता - ज्योतिः

1) विहाय - - - - - शान्तिमधिमाच्छ्रुति ।

⇒ जो पुरुष सम्पूर्ण कामनाओं को त्याग कर ममता रहित, अहंकार रहित और स्पृह रहित हुमा विचरण करता है, वही शान्ति को प्राप्त करता है।

2) यद्यदाचरित - - - - - लोकस्तदनुवर्तते ।

⇒ जो श्रेष्ठ पुरुष आचरण करता है, अन्य पुरुष भी वैसा-वैसा ही आचरण करते हैं। वह जो प्रमाण कर देता है, समस्त कर देता है मनुष्य समुदाय उसी के अनुसार आचरण करते हैं।

3) श्रद्धावाँल्लभते - - - - - शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ।

⇒ जितेन्द्रीय साधन परायण और श्रद्धावान मनुष्य ज्ञान को प्राप्त होता है तथा ज्ञान को प्राप्त होकर वह बिना विलम्ब के तत्काल ही भगवद् प्राप्ति रूप में परम शान्ति को प्राप्त होल जाता है।

4) व - - - - - गतिम् ।

⇒ जो पुरुष शास्त्र विधि को त्याग कर अपनी इच्छा से मनमाना आचरण करता है, वह सिद्धी को प्राप्त होता है न परम गति को ही और न सुख को ही।

5) देव - - - - - उच्यते ।

⇒ देवता, ब्राह्मण, गुरु और ज्ञानी जनों का पूजन पवित्रता सरलता ब्रह्मचर्य और अहिंसा को यह स्वरि शरीर

सम्बन्धि तप कहा जाता है ।

अभ्यास

1) स्थापदेन उत्तरत -

- क) अद्वयवान् कि लभते ? लभनम्
ख) ईश्वरः कैषा हृदये तिष्ठति ? स्वस्मृतानम्
ग) भावसंशुद्धिः कीदृशं तपः उच्यते ? मानसम्
घ) स्वादपायाङ्गमनं च कीदृशं तप उच्यते ? वाङ्मय

2) सूत्रवाक्येन उत्तराणि लिखत -

- क) इतर जनः किम् आचरति ? यत् यत् श्रेष्ठः आचरति
तदेव इतर जनः आचरति ।
ख) सिद्धिः, सुखं, परा, गतिं च कः न अप्नोति ?
ग) सिद्धिः, सुखं, परा, गतिं च कामकारतः न अप्नोति ।

3) सूत्रीकाङ्गान् मेलयित्वा लिखत -

- क) यः शास्त्रविधिभूतसूत्रं मोक्षमात्मविनिर्गहः 3
ख) विहाय कामान् यः सर्वान् स्वयं प्रियहितं च यत् 4
ग) मनः प्रसादः सौम्यत्वं लोकस्तदनुवर्तते 5
घ) अनुद्वेषाकारं वाक्यं वर्तते कामकारतः ।
ङ) स यत् प्रमाणं कुरुते पूजनं शौचमार्जवम् 6
च) त्व-विज-गुरु-प्राज्ञ- पुमंश्चरति निःस्पृहः 2

4) सान्धिविच्छेद -

- क) अद्वयार्थोक्तमते - अद्वयवान् + लभते
ख) पुमंश्चरति - पुमान् + चरति
ग) यथादाचरति - यत् + यत् + आचरति
ङ) चैव - च + स्पृ
च) तप उच्यते - तपः + उच्यते
घ) तपो मानसम् - तपः + मानसम्
ज) संशुद्धिरुच्येतत् - संशुद्धि + इति + स्तत्

1/1/2019

16/08/19

पाठ-9

विज्ञानरूप चमत्कारः

वयमयुना - - - कुर्वन्ति
हम सब आज वैज्ञानिक युग के वर्तमान समय में हैं।
विज्ञान आज के समय बहुत लाभ और सुख देता
है। जीवन में सभी क्षेत्र में विज्ञान लाभ
देता है। सभी शांत जीव-जन्तु विज्ञान इस
प्रकार का प्रयत्न करती हैं। आज हम सब
देख रहे हैं कि वैज्ञानिक अपने तरीके से दुनिया
चला रहे हैं।

अभ्यास

1) एकपदेन उत्तरत -

- 1) विज्ञानमन्साके लाभाय सुखाय च कानि अद्यच्छ्रुतः
नानौपकरणानि
- 2) देशे विदेशेषु च क्षिप्रतया भ्रमणं कैन भवति? विमाने
- 3) अप्य मानवः कुत्र प्राप्तः? चन्द्रतले, मङ्गलग्रहे च
- 4) अप्य भवनं ग्रीष्मकाले कीदृशं भवति? शीतलम्
- 2) पूर्णवाक्येन उत्तरत -
- 1) प्राचीनकाले वाहनरूपेण किम् आसीत्? वाहनरूपेण
प्राचीनकाले गजान्, श्वान्, पक्षान्, प्रयुक्ताः, हाकल वा
आसीत्।
- 2) विद्युतः कानि उपकारणानि अप्य स्वतंत्र प्रयुज्यन्ते?
विद्युतः नानौपकरणानि सर्वत्र ग्रामे, नगरे वा
प्रयुज्यन्ते, यथा शीतकयन्त्रम्, विद्युत्प्रकाशः, उपकरणम्
इत्यादीनि।

3) कार्यणि यन्त्रैः सह मेलयत -

अकारि विचारणसाधनम्	दूरभाषः 5
1) शरीरस्य तापस्य मापने सहायकम्	शीतकम् 4
2) दूरस्थितानां चित्राणां दर्शनयन्त्रम्	संगणकम् 6
3) पदार्थानां शीतनीकरण-यन्त्रम्	तापमापकयन्त्रम् 2
4) दूरस्थैः जनैः वार्तालापे सहायकः	वायुयानम् 1
5) सर्वविध-मानस्य तपस्य सहायकम्	दूरस्थानम् 3
6) संचिद्विच्छेदः -	

- 1) नानौपकरणानि = नाना + उपकरणानि
- 2) गजशवादयः = गजः + अश्व + आदयः
- 3) स्थित्वैव = स्थित्व + एव
- 4) कौडिणि = कः + अपि
- 5) चित्राण्यपि = चित्राणि + अपि
- 6) दिनानुदिनम् = दिन + अनुदिनम्

5) शब्दार्थान् मञ्जूषातः लिखत -

- 1) शीतयन्त्रम् - शीतयन्त्रम्
- 2) परिवेशः - वातावरणम्
- 3) अहर्निशम् - दिन रात्रौ च
- 4) प्रसादात् - कृपया
- 5) तप्यन्ते - प्राप्यन्ते
- 6) लाभाय - हिताय
- 7) सम्प्रति - अद्युक्ता
- 8) बहून् - अनैकान्

शब्दार्थ

वर्तमानः हम रहते हैं
उपकरणानि सामान
चमत्काराः आश्चर्यकारी बातें
प्रगतम् ऊन्नत, सम्पन्न
ईदृशम् ऐसा, इस प्रकार का
रैलयानम् रेलगाडी
नामा-रत्ना-रत्नजितम् अनेक रंगों से भरे हुए
शीतकपनम् ठंडा करने वाला यन्त्र, फ्रिज
त्यजन्म् पंखा
भोक्तव्यम् दवा, औषध
परिवेशः वातावरण
दिनान्दिनम् दिन पर दिन
अहर्निशम् दिन-रात, निरन्तर

21/08/19

21/08/19

पृष्ठ-10

वृद्धदण्ड्याख्या

शब्दार्थ

सन्तः नहाया हुआ
पान्थः, पथिकः राहगीर, यात्री
कङ्कणम् कंगन, कलाई का आभूषण
प्रवृत्तिः आगे बढ़ना, रुचि लेना
प्रकाशम् स्पष्ट रूप से
निश्चययति निश्चय करता
मारात्मकः हठपारा
अतिदुर्वृतः बहुत दुराचारी
वर्गहीनश्चाहम् और मैं परिवार से रहित हूँ, मेरा
कोई नहीं बचा
गलितमखवन्तः नाखूनों और दाँतों से रहित
विश्वासभ्रामीः - विश्वास करने योग्य
भृङ्गिणाम् सींगवाले यशुओं का

अभ्यास

1) एकपदेन उत्तरत -

- 1) कः स्नातः कुर्याहस्तः च सशस्तीरं ब्रूते ? वृद्धदण्ड्याख्या
- 2) व्याघ्रः कदा अतिदुर्वृतः आसीत् ? जीवनदशायाम्
- 3) कस्य स्वभावाः परीक्ष्यन्ते ? सर्वस्य
- 4) पान्थः कस्मिन् पतितः ? महापद्मे

2) पूर्णवाक्येन उत्तरत -

क) पयिकः प्रकाशः किं ब्रूते ? पयिकः प्रकाशः ब्रूते 'कुत्र'

तव कङ्कणम् इति'

ख) शनिः शनिः व्याघ्रेण धृतः सः पान्थः किम् अचिन्तयति

⇒ शनिः शनिः व्याघ्रेण धृतः सः पान्थः अचिन्तयति सः

भद्रं न कृतं यदत्र मारुतमैकं विश्वासः कृतः ।

ग) केषु विश्वासः न कर्तव्यः ? नदीनां शास्त्रमाणीनां नखीनां

शृंगिणां स्त्रीषु राजकुलेषु च विश्वासः न कर्तव्यः ।

३) संधि

१) चरन्पश्याम - चरन् + अपश्याम

२) सरस्तीरे - सरः + तीरे

३) वंशहीनश्चाहम् - वंशहीनः + च + अहम्

४) शनैरुपगम्य - शनैः + रूपगम्य

५) इत्युक्त्वा - इति + उक्त्वा

६) तदुपदेशात् - तत् + उपदेशात्

७) प्रागेव - प्राक् + एव

८) पान्थोऽचिन्तयत् - पान्थः + अचिन्तयत्

४) रिक्त स्थान -

१) कथं भाशात्मैकं त्वयि विश्वासः ।

२) लोकाकृष्टेन केनचित् पान्थेन अलोचितम् ।

३) अहह ! त्वम् महापण्डितं पतितोऽसि ।

४) लोकास्या कारणेन पयिकः महापण्डितं निबन्धः ।

५) हितोपदेशः नीतिम् शिक्षयति ।

६) अतीत्य हि गुणान् सर्वान् स्वभावः मूर्ध्नि वर्तते ।